

MAREK DEGÓRSKI

Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania
im. St. Leszczyckiego PAN w Warszawie

**IDENTYFIKACJA PROBLEMÓW W POLITYCE
KRAJOBRAZOWEJ POLSKI
W KONTEKŚCIE OCHRONY KRAJOBRAZU
I ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO KRAJU**

Abstract: Identification of some Problems in Poland's Landscape Policy in the Context of Natural and Cultural Landscape Protection and Spatial Planning.

Rational management of landscape resources is now one of the very important challenges facing the civilization. The article highlighted the weakness of the impact of the coherent landscape policy in Poland within the process of our country space shaping, as well as in the planning and formal-legal activities, which constitute a unique opportunity to improve the situation of the pro-landscape actions in terms of their effectiveness enhancement. Moreover, works were presented that aim at the implementation of the provisions of the *European Landscape Convention*, *National Spatial Development Concept up to the year 2030*, or new legislation that is formed by the so-called *Landscape Act*. The article reinforced the substantive importance for the strengthening of the landscape policies effectiveness of recently undertaken studies on the landscape audit methodology or analysis of the strengths and weaknesses of the landscape functioning, especially in the context of its conservation and rational management. Additionally, threats of the implementation of the landscape protecting actions were identified, due to the very poor understanding of the landscape issue by the society, and a low acceptance level of the actions supporting the improvement of the current state.

Keywords: Audit of landscape, *Concept for the Spatial Development of the Country*, European Landscape Convention, functional areas, landscape policy.

Wstęp

We współczesnym świecie charakteryzującym się szybkim rozwojem cywilizacyjnym, wyrażającym się ekspansją urbanistyczną, infrastrukturalną, industrialną, rozlewaniem się osadnictwa oraz nasilającymi się procesami degradującymi naturalny potencjał środowiska, jednym z bardzo istotnych wyzwań jest optymalizacja działań mających na celu racjonalne gospodarowanie przestrzenią i krajobrazem. W skali każdego kraju instrumentem do prowadzenia działań planistyczno-operacyjnych w zakresie kształtowania i zagospodarowania przestrzeni są polityki sektorowe, jak przestrzenna, ekologiczna, czy krajobrazowa. To przez zapisy postulatywne oraz regulacje prawne można oddziaływać na ład przestrzenny, ochronę najcenniejszych z punktu widzenia potencjałowego zasobów naturalnych, czy krajobrazowych, zarówno w wymiarze przyrodniczym, jak i kultury materialnej.

Dotychczas w Polsce zauważyć można bardzo silny rozdzwitek między prowadzoną polityką ekologiczną a krajobrazową. Ze względu na długą tradycję ochrony przyrody, silne lobby przyrodników i organizacji pozarządowych, jak i zobowiązania międzynarodowe państwa, udało się już w latach 90. minionego wieku wdrożyć politykę ekologiczną państwa. Niestety w zapisach pierwszego dokumentu uchwalonego przez Sejm w 1991 r. (MP 18, poz. 118), jak i kolejnych dokumentach (II Polityka ekologiczna państwa – M.P. z 2003 r. Nr 33, poz. 433) z perspektywą do roku 2016 i 2025 nie istniały *de facto* odniesienia do ochrony i zarządzania krajobrazem. W odróżnieniu od regulacji prawnych dotyczących gospodarowania zasobami przyrody ujętymi w ściśle określonych aktach normatywnych, krajobraz znajdował swoje uregulowania w kilku ustawach, dotyczących poszczególnych bardzo wąsko sprecyzowanych kompetencji podmiotowych [Degórski 2015; Myga-Piątek, Nita 2015]. Brak jednego spójnego dokumentu na poziomie ustawowym niewątpliwie utrudniał i nadal utrudnia skoordynowane działania z zakresu spójnej polityki krajobrazowej w Polsce. Trzeba jednak podkreślić, że ze względu na złożoność zagadnień związanych z funkcjonowaniem krajobrazu i ilością wyzwań, jakie niesie planowanie i gospodarowanie jego potencjałem, skonstruowanie dobrego aktu prawnego jest bardzo trudne, wymaga bardzo wnikliwych działań logistycznych pozwalających na komplementarność zapisów kompetencyjnych znajdujących się w kilku ustawach, jak: *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (Dz. U. 2012, poz. 647), *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. 2003, poz. 1658), *o ochronie przyrody* (Dz. U. 2009, poz. 122), *o udostępnianiu informacji o środowisku*

i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. 2008, poz. 1227), *Prawo ochrony środowiska* (Dz. U. 2008, poz. 1623), *Prawo budowlane* (Dz. U. 2010, poz. 1623). Dowodem na to jest uchwalona w ubiegłym roku z inicjatywy Prezydenta RP *Ustawa z 24 kwietnia o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu* (Dz.U. 2015 poz. 774), która w dalszym ciągu nie spełnia kryteriów dokumentu obejmującego całościowo problematykę związaną z kształtowaniem i ochroną krajobrazu w Polsce, lecz raczej porządkuje niektóre definicje i pojęcia związane z krajobrazem. Trzeba jednak podkreślić, że w środowisku naukowym są głosy przeciwnie tworzeniu jednej ustawy krajobrazowej, jako aktu prawnego, który w sposób scentralizowany uwzględniałby wszystkie aspekty planistyczne i zarządcze krajobrazem, głównie z bardzo sceptycznego podejścia do możliwości skonstruowania takiego aktu prawnego.

Słabość oddziaływania spójnej polityki krajobrazowej w Polsce na kształtowanie się przestrzeni, a tak naprawdę jej brak przez bardzo długi czas, spowodował daleko idące zaległości w prawidłowym funkcjonowaniu tego, tak istotnego z punktu widzenia jakości życia człowieka, elementu przestrzeni geograficznej.

Celem prezentowanego opracowania jest identyfikacja najważniejszych problemów w polityce krajobrazowej Polski w kontekście ochrony krajobrazu i zagospodarowania przestrzennego kraju. Wyartykułowano najważniejsze wyzwania, jakie stoją przed nami w kontekście kreowania polityki krajobrazowej w Polsce, a efekt ich realizacji zależy od nas wszystkich, zarówno środowisk naukowych, biznesowych, elit politycznych, jak i całego społeczeństwa.

1. Problemy z definiowaniem krajobrazu

Jedną z przyczyn kreowania spójnej polityki krajobrazowej w Polsce jest sama jego percepcja przez różne grupy zawodowe [Degórski 2012]. Brak jednoznaczności w definicji krajobrazu, przestrzeni środowiska oraz tworzenie wielu pojęć pokrewnych na ich określenie jako całości lub części, ma swoje korzenie w zmieniającym się postrzeganiu przyrody przez człowieka będącym następstwem rozwoju nauki, ewolucji myśli filozoficznej oraz wspomnianym postępie cywilizacyjnym. Proces myślowy tworzący naukę obejmuje określone etapy poznania oraz definiowania zjawisk i procesów. Obejmuje on percepcję zdarzeń i form (doświadczenie), tworzenie konstruktów, formułowanie pojęć i megapojęć, tworzenie megakonstruktów przez wiązanie pojęć

z konstruktami. Konstrukty wyprowadzamy z doświadczenia przez ich porządkowanie. Nasze doświadczenia staramy się wiązać z kategoriami o wyższej ogólności, a funkcje wiążące pełnią wówczas definicje. W przeciwieństwie do konstruktów, pojęcia są ideami bardziej abstrahującymi, odległymi od treści empirycznych. Dochodzimy do nich na podstawie bardzo wielu doświadczeń w długim czasie. Tworzywem nauk empirycznych są niewątpliwie przede wszystkim konstrukty. Niemniej jednak pojęcia odgrywają bardzo ważną rolę w tworzeniu teorii, gdyż wyposażają nas w instrumenty, dzięki którym możemy operować konstruktami [Degórski 2005; Domański 2006, 2008]. Do takich podstawowych pojęć w geografii i planowaniu przestrzennym możemy zaliczyć środowisko geograficzne, jak i krajobraz.

Krajobraz posiada dziesiątki definicji, które po części zostały zebrane i opisane w pracach Myga-Piątek [2001, 2012], jak również pogłębione analizy tego podmiotu można znaleźć w wielu innych polskich pracach, np.: Ostaszewskiej [2002], Richlinga i Solona [2011], Chmielewskiego [2012], jak i opracowaniach zagranicznych [Naveh, Lieberman 1984; Farina 2006]. Ich dokładna lektura wskazuje, że krajobraz jest pojęciem bardzo pojemnym i bardzo różnie definiowanym, od ujęć bardzo wąskich, jak Smoleńskiego [1912], który twierdził, że *krajobraz* jest zespołem zjawisk reprezentujących środowisko przyrodnicze do ujęć o charakterze holistycznym, w którym *krajobraz* to całość kształt odbieranego przez zmysły zespołu różnych zjawisk [Schmollgruber 1994b] lub megasystemowych [Degórski 2005].

Rozwój badań krajobrazowych oraz ich interdyscyplinarność sprawiają, że autorzy definiując krajobraz starają się ująć w niej jak najwięcej informacji dotyczących percepcji, funkcjonowania i struktury tego elementu przestrzeni, przez co definicje stają się coraz bardziej skomplikowane i trudniejsze w odbiorze dla przeciętnego człowieka, nie mającego dużego doświadczenia w studiach krajobrazowych. Chociaż od czasu sformułowania przez A. Humboldta definicji krajobrazu minęło już ponad 150 lat, nadal podlega ona ciągłej dyskusji. Kreowane są nowe podejścia zarówno w kontekście przedmiotowym krajobrazu, jak i jego podziałów i typologii [Drdoš 1999; Farina 2000; Ostaszewska 2005; Pietrzak 2005; Degórski 2005, 2009; Richling, Solon 2011]. Podejmowane są również kolejne próby sprecyzowania znaczeniowego poszczególnych kategorii krajobrazu, jak *krajobraz naturalny* czy też *krajobraz kulturowy* [Birnbau, Hughes 2001; Rubinstein, Hughes 2002; Degórski 2009; Myga-Piątek 2012]. W ostatnich latach, wzrosło również zainteresowanie badaniami istoty krajobrazu, jego struktury, jak i wielofunkcyjności [Antrop 1998; Brandt 2000; Neveh 2000; Degórski 2003a,b; Jongman

2003; Chmielewski 2012], co ma już bezpośrednie przełożenie na planowanie przestrzenne.

Problem w definiowaniu krajobrazu jest jednak znacznie szerszy niż dywagacje akademickie, gdyż nie dotyczy tylko definicji naukowych, które i tak charakteryzują relatywnie dużą zbieżnością przedmiotową przedstawicieli określonych dyscyplin naukowych zajmujących się krajobrazem, ale przede wszystkim związany jest z różnym postrzeganiem krajobrazu przez osoby nie związane profesjonalnie z jego badaniami, co jest po części następstwem zróżnicowanego podejścia do definicji krajobrazu przez poszczególne dziedziny wiedzy, a tym samym grupy zawodowe.

W naukach geograficznych, w definicji krajobrazu szczególną uwagę zwraca się na jego kompleksowy charakter oraz interakcyjne powiązania pomiędzy jego komponentami (geomorfologią, litologią, hydrosferą, biosferą, pedosferą i atmosferą). W badaniach geografa zajmującego się planowaniem przestrzennym bardzo istotnym elementem krajobrazu jest również człowiek i jego oddziaływanie na kształtowanie się krajobrazu oraz interakcyjna współzależność pomiędzy jakością krajobrazu a jakością życia człowieka. Specyfika badań geograficznych polega zatem na dwóch możliwych podejściach badawczych w całościowej analizie krajobrazu. Pierwszy, zgodnie z teorią Wilsona [2002] polega na konsyliencji wiedzy o strukturze i funkcjonowaniu krajobrazu przez syntezę spójnego zbioru informacji o poszczególnych systemach i podsystemach, drugi holistyczny, w którym zjawiska tworzą układ całościowy, a wnioskowanie oparte jest na informacjach dotyczących całego systemu, a nie o prawidłowościach rządzących jego składowymi [Degórski 2014]. W tym kontekście badawczym, *krajobraz* można zdefiniować jako hierarchiczną całość złożoną z całości niższego rzędu (systemu przyrodniczego i systemu społeczno-ekonomicznego oraz kolejnych podsystemów), podlegającą ewolucji prowadzącej do powstania nowej jakościowo całości (ewolucja lub degradacja krajobrazu). Można zatem stwierdzić, że specyficzny dla geografii dualizm wyrażający się w poznaniu krajobrazu jako całości składającej się z dwóch systemów przyrodniczego i społeczno-ekonomicznego oraz interakcyjnych związków, jakie zachodzą między nimi, jest podejściem badawczym pozwalającym na jego całościowe postrzeganie [Degórski 2014].

Inaczej traktowany był krajobraz przez architektów krajobrazu. W jego postrzeganiu przez tę grupę zawodową najistotniejsze były kategorie estetyczne. Krajobraz traktowany był jako wizualizacja uwarunkowań całego systemu środowiska, zarówno przyrodniczego, jak i antropogenicznego, czyli

całej przestrzeni życiowej człowieka, w tym jej struktury, funkcjonowania oraz aspektów wizualnych. To ten kierunek badawczy wylansował termin *scenic* na określenie *landscape*, co w sposób znakomity podkreśla wrażenia estetyczne w semantyce terminu. Należy jednak podkreślić, że obecnie i ta grupa zawodowa w definiowaniu i planowaniu krajobrazu uwzględnia wszystkie trzy jego warstwy, tj. przyrodniczą, kulturową i fizjonomiczno-wizualno-estetyczną [Ahern 2006; Corner 2006; Wolski 2016].

W ocenie ekologów, *krajobraz* to zbiór wzajemnie oddziaływujących na siebie ekosystemów, zajmujących określoną przestrzeń [Andrzejewski 2002]. Główne zainteresowanie naukowe koncentruje się zatem wokół funkcjonowania biosfery w kontekście delimitacji płatów i oceny ich jednorodności, czy też korytarzy w ujęciu potencjałów i przepływów energii oraz materii. Ten kierunek badawczy ulega coraz silniej próbom matematycznego opisu krajobrazu, którego punktem wyjścia są analizy przestrzeni biotycznej (głównie *vegetation cover*) bazujące na metodach teledetekcji i GIS.

Jeszcze inaczej *krajobraz* postrzegają urbaniści, dla których jest on przede wszystkim przestrzennym uporządkowaniem danego obszaru, bardzo często według przyjętych *a priori* kryteriów. Wartość tych studiów polega głównie na określaniu podstaw kształtowania krajobrazu i jego tożsamości oraz dążeniu do poznania prawidłowości decydujących o istniejącym uporządkowaniu przestrzeni (ładzie przestrzennym).

Tożsamość, kanon, tradycja i kultura miejsca to również główne składowe krajobrazu widzianego oczami historyków sztuki i kulturoznawców. Dla tych dyscyplin naukowych *krajobraz* to powstały na gruncie naturalnym (środowisko przyrodnicze) przestrzennie zróżnicowany obraz kultury materialnej człowieka, którego korzeniami są uwarunkowania historyczne, takie jak: archeologiczne, etnograficzne, architektoniczne itd. Novák [1997] zdefiniował ten punkt widzenia krajobrazu jako przestrzennie zróżnicowane cywilizacyjne i kulturowe siedliska ludzkie, wyrosłe na siedliskach przyrodniczych tego dziedzictwa kulturowego wrośniętego, jak gniazdo w środowisko naturalne. W uzupełnieniu tego sformułowania, należy jeszcze przytoczyć Myczkowskiego [2009], który definiuje *kanon miejsca* jako zespół czynników składających się na formę krajobrazu danego miejsca (wnętrza), decydujących o jego wyrazie i mających swoją aktualną lub źródłowo udokumentowaną postać, percypowaną przez człowieka. Czynniki te są często historycznie nawarstwione, powinny zatem stanowić podstawę do określenia reguł badania i działania w zakresie ochrony i kształtowania formy architektoniczno-krajobrazowej danego miejsca czy też krajobrazu.

Przykłady postrzegania krajobrazu przez poszczególne grupy zawodowe można by jeszcze mnożyć, ale już z dotychczasowej krótkiej charakterystyki wynika, że ten sam przedmiot badań, może być inaczej postrzegany, a jego percepcja jest ściśle związana z metodologią badawczą danej dyscypliny naukowej. W przypadku krajobrazu używamy zatem tej samej kategorii semantycznej, ale inaczej uzasadniamy epistemologicznie jej wartość ontologiczną.

Dlatego też w dokumentach mających istotne znaczenie dla ochrony krajobrazu poszukuje się definicji, które w sposób prosty, ale jak najszerszy w rozumieniu określenia przedmiotu starają się go doprecyzować. Jednym z takich dokumentów, które ma obecnie kluczowe znaczenie dla ochrony krajobrazu w Europie jest Europejska Konwencja Krajobrazowa. Definicja krajobrazu zawarta w tym dokumencie jest bardzo szeroka i nawiązuje do definicji Hettner'a, który traktował krajobraz jako wyraz związków zachodzących między obiektami środowiska geograficznego. Konwencja uznaje, że krajobraz jest podstawowym komponentem europejskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, przyczyniającym się do dobrobytu ludzi i konsolidacji europejskiej tożsamości, a także stwierdza, że krajobraz stanowi ważną część jakości życia ludzi zarówno na obszarach zdegradowanych, przeciętnych, jak i na tych o wysokiej jakości środowiska, w miastach i na wsi. Dokument ten w swoich założeniach celów operacyjnych ma stanowić zupełnie nowy instrument dedykowany wyłącznie ochronie, gospodarce i planowaniu krajobrazów w Europie. Bardzo ważnym elementem w tych działaniach jest współpraca międzynarodowa, gdyż jakość i różnorodność krajobrazów europejskich uznana została za wspólny zasób i dziedzictwo mieszkańców naszego kontynentu. Konwencji Rady Europy, w tym również Konwencja Krajobrazowa, odgrywają rolę wytycznych i standardów prawa dla tych państw, które przez przyjęcie umów dobrowolnie wyrażają zgodę na wdrażanie i przestrzeganie ich postanowień. Wśród państw-sygnatariuszy Europejskiej Konwencji Krajobrazowej znalazła się również Polska, która podpisała ją 21 grudnia 2001 r., a następnie ratyfikowała 27 września 2004 r. Ustalenia Europejskiej Konwencji Krajobrazowej obowiązują w naszym kraju od 1 stycznia 2005 r., ale niestety szanse, jakie otworzył ten dokument dla racjonalnego gospodarowania zasobami krajobrazowymi nie zostały wykorzystane przez blisko dekadę.

Na prawne możliwości wykorzystania zapisów EKK w procesie kreowania polityk sektorowych, jak krajobrazowej czy też ekologicznej, zwracano już uwagę w czasie prac nad *KPZK* [Degórski 2008a]. Autor w swojej ekspertyzie określił wiele działań mających na celu adaptację i implementację

zapisów Europejskiej Konwencji Krajobrazowej w naszym kraju. Podkreślił, że powinny one doprowadzić m.in. do:

- prawnego uznania krajobrazu za ważny element otoczenia ludzkiego, będącego wyrazem zróżnicowania dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz stanowiącego podstawę tożsamości społecznej;
- zidentyfikowania na obszarze kraju obszarów charakteryzujących się cennymi walorami krajobrazowymi ze względu na jego typowość lub unikalność;
- ustanowienia i wdrażania polityki krajobrazowej, mającą na celu ochronę krajobrazu, zarządzanie jego potencjałem i planowanie rozwiązań, w jak najmniejszym stopniu uszczuplających jego zasoby;
- wypracowania procedur uczestnictwa społeczeństwa (partycypacji społecznej) w procedurach zarządzania krajobrazem i jego ochroną;
- wdrożenia procedur zarządzania i ochrony krajobrazu na wszystkich szczeblach administracji państwowej od lokalnej, przez regionalną do krajowej;
- uwzględniania pojęcia krajobrazu w politykach sektorowych mających bezpośredni i pośredni wpływ na krajobraz;
- podnoszenia poziomu świadomości społeczeństwa na temat wartości i roli krajobrazów oraz zachodzących w nich zmian;
- wspierania współpracy międzynarodowej, zwłaszcza transgranicznej w zakresie zarządzania i ochrony krajobrazu;
- wdrażania międzynarodowych programów dotyczących gospodarowania i ochrony krajobrazu oraz rozwijanie wzajemnej pomocy naukowej i technicznej, wymianę doświadczeń i specjalistów.

Niestety przyczyny proceduralne, brak jednoznacznej definicji krajobrazu, a przede wszystkim brak zinwentaryzowanego potencjału zasobów krajobrazowych opóźniał w Polsce prace nad wdrażaniem EKK i implementowanie jej zapisów na poziomie operacyjnym. Pierwszym, bardzo ważnym krokiem w postępie prac nad wdrażaniem zapisów EKK na potrzeby kreowania polityki krajobrazowej w naszym kraju jest wykonane w 2014 r. opracowanie pod kierunkiem J. Solona *Identyfikacja i ocena krajobrazów Polski – metodyka oraz główne założenia*. Stanowi ono podstawy merytoryczne do oceny potencjalnych zasobów krajobrazu Polski i delimitacji jednostek krajobrazowych. Przyjęcie tych założeń przez organa odpowiedzialne za kreowanie polityki krajobrazowej w skali regionów, jak i całego kraju pozwoliłoby wreszcie na przeprowadzenie ewaluacji krajobrazu na podstawie jednorodnego w założeniach audytu. Wykonanie prac estymacyjnych (tzw. audytu krajobrazowego),

bazujących na przyjętej jednorodnej i spójnej typologii krajobrazu, metodach waloryzacji i komplementarności przyrodniczych i kulturowych kryteriów oceny, daje olbrzymie szanse na opracowanie po raz pierwszy mapy, z delimitacją jednostek przestrzennych o zróżnicowanych zasobach krajobrazu. Zagrożeniem dla osiągnięcia tego celu jest niestety bardzo małe zrozumienie problematyki krajobrazowej przez różne grupy społeczne i głosy krytyki odnoszące się do tego przedsięwzięcia. Przykładem mogą być bardzo krytyczne głosy ze strony różnych środowisk zawodowych, głównie związanych z biznesem, kierowane do ustawodawcy w czasie tworzenia tzw. ustawy krajobrazowej, sprzeciwiające się prawnym regulacjom ochrony krajobrazu. W ich opinii ochrona krajobrazu może drogo kosztować polskiego podatnika [Piecha 2015].

2. Problemy wskazane w *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2030*

Obowiązujące obecnie zapisy *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju* (M.P. 2012 poz. 252) formułowane były przez zespół ekspertów w drugiej połowie pierwszej dekady lat dwutysięcznych. W dokumentach diagnostycznych przygotowywanych na potrzeby KPZK zwrócono m.in. uwagę na problemy ładu przestrzennego, fragmentacji przestrzeni przyrodniczej, jak i negatywne efekty rozlewającej się urbanizacji w krajobrazie [Degórski 2008a], a następnie na konieczność realnego wdrażania zapisów Europejskiej Konwencji Krajobrazowej w procesie planowania przestrzennego w Polsce [Degórski 2008b]. Część z tych zapisów znalazło się w eksperckim projekcie *KPZK 2030* [Korcelli *et al.* 2010] oraz dokumencie zasadniczym przyjętym uchwałą przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r., a wyartykułowanych w celach *KPZK* oraz specyfikacji obszarów funkcjonalnych.

Dla realizowania polityki ekologicznej kraju, jak i polityki krajobrazowej zgodnie z zapisami *KPZK 2030* istotne są obszary funkcjonalne kształtowania potencjału rozwojowego, m.in. cenne przyrodniczo, jak również krajobrazów kulturowych. Ich delimitację na poziomie gmin oraz wartość potencjałową przedstawił Degórski [2012] w eksperckim opracowaniu wykonanym dla Ministerstwa Rozwoju Regionalnego.

Konieczność rewizji sposobu delimitacji obszarów cennych przyrodniczo

Dokładne poznanie potencjału zasobów środowiskowo-krajobrazowych jest podstawą prowadzenia prawidłowej polityki wobec gospodarowania prze-

strzenia przyrodniczą. KPZK identyfikuje tego typu obszary, jako podlegające ochronie prawnej na podstawie *Ustawy o ochronie przyrody* (Dz.U. 2004 Nr 92 poz. 880), Strategii Ochrony i Umiarkowanego Użytkowania Różnorodności Biologicznej Polski, Dyrektyw KE dotyczących sieci NATURA 2000. Delimitacja obszarów cennych przyrodniczo wykonana jest na poziomie gmin, które następnie agregowane są w zespoły gmin o wyróżniających się walorach cennych przyrodniczo. Kryterium, na podstawie którego dokonano oceny cenneści przyrodniczej bazuje na wskaźniku udziału form ochrony prawnej w poszczególnych gminach do ich powierzchni całkowitej z nałożoną wagą dla występujących form ochrony. Jeżeli ten sam obiekt klasyfikowany jest w dwóch różnych formach ochrony, to wagi są sumowane. Przyjęcie takiego rozwiązania ma na celu wzmocnienie obszarów o wybitnych walorach przyrodniczych, gdzie poszczególne obiekty ze względu na swoją rangę podlegają różnym formom ochrony prawnej. Najczęściej sytuacja taka ma miejsce w przypadku parków narodowych lub krajobrazowych z jednoczesną formą ochrony wynikającą z objęcia ich siecią NATURA 2000. Zaproponowany wskaźnik syntetyczny dla gmin [Degórski 2012], z zastosowaniem wag dla poszczególnych kategorii ma następującą postać matematyczną:

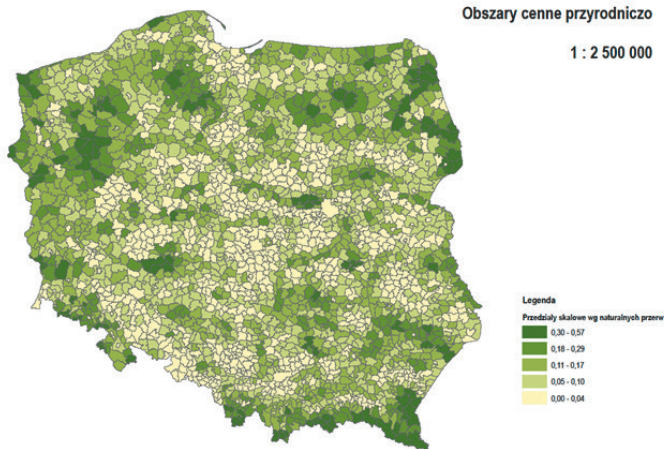
$$\sum (Pa*4 + Pb*3 + Pc*2 + Pd)*Pg^{-1}$$

w której poszczególne symbole oznaczają:

- a – obszary Natura 2000 (siedliskowe) – waga 4
- b – park narodowy, rezerwat przyrody, rezerваты biosfery – waga 3
- c – obszary Natura 2000 (ptasie), Parki krajobrazowe, korytarze ekologiczne – waga 2
- d – obszary chronionego krajobrazu, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe – waga 1
- P – powierzchnia formy ochrony prawnej
- Pg – powierzchnia całkowita gminy

Otrzymane wyniki delimitacji obszarów cennych przyrodniczo wskazują na znaczne zróżnicowanie przestrzenne wartości wskaźnika sumarycznego (ryc. 1). Gminy o dużym potencjale środowiska przyrodniczego koncentrują się w obszarze młodoglacjalnym, wzdłuż dolin rzecznych oraz na terenach górskich. Obszary te charakteryzują się urozmaiconą rzeźbą terenu, seminaturalną roślinnością, głównie leśną oraz w przypadku obszarów polodowcowych związanych morfogenetycznie z Vistulianem, również występowaniem jezior postglacjalnych, co jest dodatkowym walorem środowiskowym i kra-

jobrazowym. Określone obszary funkcjonalne cenne przyrodniczo w celu ich prawidłowego spełniania swoich funkcji przyrodniczych i społecznych, wykraczających często poza granice lokalne, a nawet regionalne, wymagać mogą wsparcia finansowego, które powinno służyć zabezpieczeniu warunków prawidłowego funkcjonowania obszaru chronionego, ale też pozwalać na realizację zakładanych celów rozwoju danej gminy. Działania te stanowią mogą szansę a zarazem wyzwania dla optymalizowania działań w ramach polityki krajobrazowej, jak i ekologicznej kraju.

Ryc. 1. Obszary funkcjonalne kształtowania potencjału rozwoju wyznaczone na podstawie przestrzennego rozmieszczenia terenów cennych przyrodniczo

Źródło: [Degórski, Milewski 2012] (ryc. 1-3).

Konieczność przeprowadzenia delimitacji obszarów krajobrazów kulturowych

Kolejnymi obszarami funkcjonalnymi istotnymi dla prowadzenia polityki krajobrazowej państwa są obszary krajobrazów kulturowych. *KPZK* definiuje tego typu obszary jako podlegające ochronie prawnej na podstawie *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z 23 lipca 2003 r. (Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568). Według Degórskiego [2012] ich delimitacja powinna być przeprowadzona w dwóch cezurach czasowych, uwzględniających stan aktualny oraz ze względu na dużą aktywność władz regionów w powoływaniu nowych obiektów jako elementów przestrzeni objętych formą ochrony prawnej, stan

perspektywiczny, uwzględniający potencjał zasobów. Kryterium delimitacji powinno uwzględniać występowanie w obrębie gminy form ochrony prawnej dziedzictwa kulturowego. Stan aktualny funkcjonującej ochrony prawnej obiektów kultury materialnej według Degórskiego [2012] uwzględnia wskaźnik syntetyczny dla gmin z zastosowaniem rang dla poszczególnych kategorii, który ma postać:

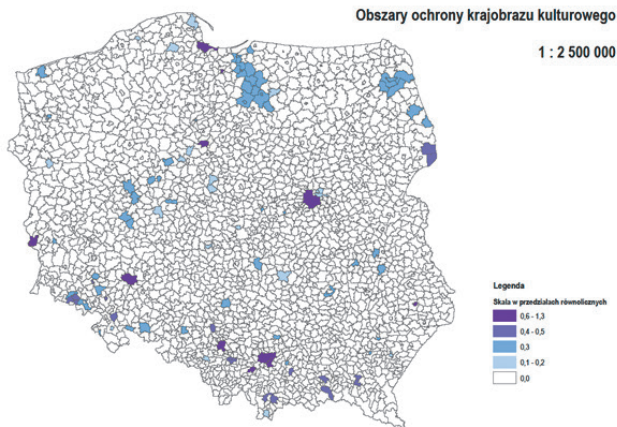
$$\sum (Pa*5 + Pb*3 + Pc*2)*Pg^{-1}$$

w której poszczególne symbole oznaczają:

- a. obiekty światowego dziedzictwa kulturowego UNESCO – ranga 5
- b. pomniki historii – ranga 3
- c. parki kulturowe – ranga 2

P – powierzchnia formy ochrony prawnej

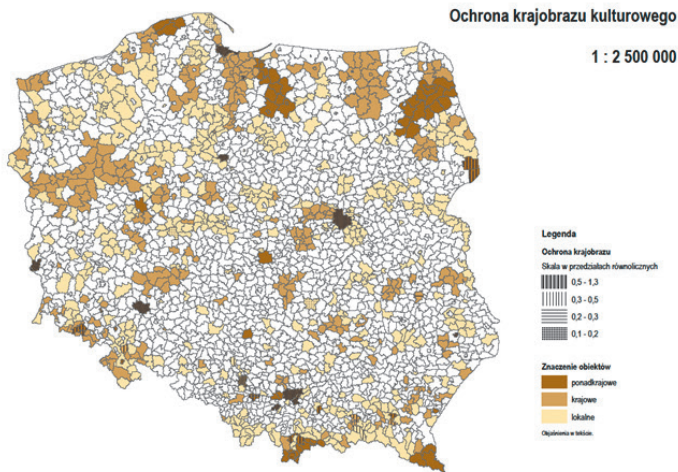
Pg – powierzchnia całkowita gminy

Ryc. 2. Wskaźnik syntetyczny dla gmin posiadających obiekty prawnie chronione na mocy *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*

Uzyskany obraz przestrzennego zróżnicowania gmin posiadających na swoim terenie obiekty o dużym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego Polski, takich jak: obiekty światowego dziedzictwa kulturowego UNESCO, pomniki historii, parki kulturowe wskazuje na bardzo niski ich udział w strukturach przestrzennych naszego kraju (ryc. 2). Wynik ten wskazuje również na konieczność zintensyfikowania prac nad waloryzacją krajobrazów kulturowych Polski. Biorąc pod uwagę plany powoływania przez poszczególne

regiony kolejnych obiektów jako form ochrony prawnej, a przede wszystkim propozycję ewaluacji regionów pod kątem zasobów krajobrazowych wykonaną na potrzeby *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2030* przez zespół kierowany przez Myczkowskiego [2009], dokonano delimitacji gmin nie tylko pod kątem stanu faktycznego, ale i potencjału zasobów krajobrazowych. Zostały one podzielone na trzy kategorie znaczenia potencjału: (1) – ponadkrajowe, (2) – krajowe, (3) – regionalne. Zaproponowane dla poszczególnych województw obiekty o ważnej wartości krajobrazowej mogą stanowić podstawę objęcia ich ochroną, a tym samym powinny być uwzględnione w delimitacji obszarów o dużym potencjale wartości krajobrazu kulturowego. Działania takie są ze wszech miar konieczne, ponieważ obecnie poszczególne województwa proponują obiekty krajobrazowe, które powinny zostać objęte ochroną prawną. Ta dynamika sprawia, że można założyć finalne objęcie formą ochrony wszystkich zaproponowanych obiektów kultury materialnej, z uwzględnieniem ich znaczenia jako obiektu ponadkrajowego, krajowego i regionalnego (ryc. 3).

Ryc. 3. Obszary funkcjonalne kształtowania potencjału rozwoju wyznaczone na podstawie potencjału krajobrazu kulturowego objętego ochroną prawną w Polsce

3. Problemy wskazane przez Komisję Krajobrazu i Przyrody Nieożywionej Państwowej Rady Ochrony Przyrody

Ze względu na rangę problemów związanych z polityką krajobrazową w kontekście ochrony krajobrazu i optymalnym gospodarowaniem jego zasobami w wymiarze zarówno przyrodniczym, przestrzennym, jak i dziedzictwa kulturalnego, w Państwowej Radzie Ochrony Przyrody, na lata 2014-2019 powołano Komisję Ochrony Krajobrazu i Przyrody Nieożywionej¹, która niestety została rozwiązana w maju 2016 r. na mocy nowych przepisów prawnych. Jej zadaniem była przede wszystkim identyfikacja najistotniejszych problemów polskiej przestrzeni wynikających z negatywnych zjawisk i procesów zachodzących w krajobrazie, a także opiniowanie dokumentów regulujących politykę krajobrazową oraz inicjowanie działań legislacyjnych.

W wyniku swoich prac Komisja zidentyfikowała wiele negatywnych zjawisk i procesów przestrzennych zachodzących w Polsce oraz wypracowała pewne propozycje, które zostały przekazane władzom państwowym. Wśród nich zwrócono uwagę na kilka bardzo istotnych problemów związanych z krajobrazem, wymagającym interwencji regulacyjnej w następujących obszarach².

1. Funkcjonalna i estetyczna degradacja krajobrazu:

- masowe rozpraszanie się zabudowy na tereny przyrodniczo-rolnicze,
- chaos przestrzenny,
- zmniejszanie powierzchni naturalnych i półnaturalnych ekosystemów (w kraju wzrasta tylko powierzchnia lasów gospodarczych).

Komisja rekomendowała następujące działania formalno-prawne w celu poprawy funkcjonowania krajobrazu: (i) wprowadzenie zapisów w *Ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* ograniczających procesy rozpraszania się zabudowy w otwartym krajobrazie; (ii) wprowadzenie zapisów w *Ustawie o ochronie przyrody* dotyczących ochrony zasobów i walorów przestrzeni przyrodniczej, w tym zwłaszcza naturalnych i półnaturalnych ekosystemów i ich przestrzennych powiązań, ważnych dla stabilizacji sto-

¹ W skład Komisji wchodził wybitni specjaliści z zakresu badań środowiska przyrodniczego i krajobrazu: Marek Broda, Tadeusz Chmielewski, Mariusz Czepczyński, Radosław Dobrowolski, Marek Dutkowski, Zbigniew Myczkowski, Anna Ronikier-Dolańska, Kazimierz Rykowski, Jerzy Solon, Janusz Zaleski oraz Marek Degórski, który pełnił funkcję Przewodniczącego.

² Wnioski wypracował zespół: prof. T. Chmielewski, M. Degórski, Z. Myczkowski, J. Solon.

sunków wodnych i warunków klimatycznych oraz dla ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej; (iii) wprowadzenia zapisów w *Ustawie o ochronie przyrody* odnoszących się do prowadzenia powszechnej inwentaryzacji przyrodniczej i krajobrazowej gmin oraz obowiązku jej cykliczności (np. nie rzadziej niż co 10 lat) i oceny zachodzących zmian; (iv) wprowadzenia zapisów w *Ustawie o ochronie przyrody* dotyczących obowiązku prowadzenia centralnego i wojewódzkich Banków Danych o Zasobach Przyrodniczych i Krajobrazowych, gromadzących m.in. dane z inwentaryzacji przyrodniczych i krajobrazowych gmin, dokumentacji obszarów chronionych, planów ochrony, itp.

2. Nielad przestrzenny:

- chaos urbanistyczny,
- nieprzestrzeganie wymogów harmonii kompozycji przestrzennej i estetyki form zagospodarowania terenu,
- zanik architektury regionalnej,
- brzydota ogromnej większości obiektów produkcyjnych i handlowych wielkokubaturowych (hipermarketów) oraz ich otoczenia,
- ekspansja reklam i wzrastająca agresja wizualna tego typu obiektów.

Komisja rekomendowała następujące działania formalno-prawne w celu poprawy ładu przestrzennego w kontekście krajobrazu: (i) silne powiązanie i komplementarność zapisów *Ustawy krajobrazowej* i *Ustawy o ochronie przyrody*, w zakresie ochrony i kształtowania ładu przestrzennego i estetyki otoczenia; (ii) wprowadzenie do *Ustawy o ochronie przyrody*, lub do *Ustawy krajobrazowej* zapisów wynikających z Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, dotyczących obowiązku opracowania, przyjęcia i sukcesywnego wdrażania Polityki Krajobrazowej Państwa oraz opartych na niej Polityk Krajobrazowych poszczególnych województw, jak również obligatoryjności dla samorządów terytorialnych województw opracowania, przyjęcia i sukcesywnego wdrażania w porozumieniu z RDOŚ, systemu standardów jakości krajobrazu poszczególnych regionów przyrodniczo-kulturowych (w tym zwłaszcza dla regionalnych zespołów obszarów chronionych).

3. Wzrost gęstości barier ekologicznych w przestrzeni:

- wzrost fragmentacji obszarów przez coraz gęstszy sieć infrastruktury komunikacyjnej i technicznej, ekrany akustyczne, nasypy, rowy, ogrodzenia itp.,

- zmniejszanie powierzchni naturalnych i półnaturalnych ekosystemów nieleśnych,
- przerywanie przyrodniczych i widokowych powiązań przestrzennych,
- masowe wycinanie zadrzewień przydrożnych.

Komisja rekomenduje następujące działania formalno-prawne w celu poprawy spójności systemu ekologicznego i krajobrazowego: (i) wprowadzenie zapisów w *Ustawie o ochronie przyrody* dotyczących wyznaczenia sieci korytarzy ekologicznych w czterech kategoriach: (-) istniejących i wymagających ochrony, (-) istniejących i wymagających przyrodniczego wzbogacania, (-) wymagających lokalnego odtworzenia, (-) wymagających utworzenia i uznanie ich za formę ochrony przyrody; (ii) wprowadzenia zapisów w *Ustawie o ochronie przyrody* dotyczących konieczności wprowadzania w miejscach kolizji korytarzy ekologicznych z siecią infrastruktury rozwiązań technicznych umożliwiających pokonywanie barier ekologicznych przez zwierzęta (budowa przepławek, przepustów, tzw. ekoduktów, właściwa organizacja przestrzenna otoczenia przejść itp.); (iii) opracowanie i pilne wdrożenie programu „Zielone drogi”, przywracającego polskim krajobrazom system zadrzewień przydrożnych (w bezpiecznej dla wzmożonego ruchu komunikacyjnego odległości).

4. Antropogeniczne niszczenie naturalnych krajobrazów semihydrycznych:

- osuszanie torfowisk, bagien, łąk, siedlisk leśnych; regulacja korytek rzek i potoków oraz obudowywanie (murowanie, betonowanie) ich brzegów;
- wycinanie zadrzewień nadrzecznych, śródłąkowych i śródpolnych;
- likwidacja głazów narzutowych, skałek, wydm, łąk piaszczystych, skarp, miedz, oczek wodnych;
- zalesianie cennych przyrodniczo zbiorowisk torfowiskowych, murawowych, wrzosowisk itp.

Komisja rekomendowała następujące działania formalno-prawne w celu zachowania najcenniejszych fragmentów krajobrazu siedlisk semihydrogenicznych Polski: (i) wprowadzenia zapisów w *Ustawie o ochronie przyrody* dotyczących ochrony zróżnicowania geomorfologicznego, hydromorfologicznego oraz różnorodności siedliskowej w procesach rozwoju zagospodarowania przestrzennego i użytkowania gruntów; (ii) uwzględnienie zróżnicowania geomorfologicznego, hydromorfologicznego oraz różnorodności siedliskowej, jako elementów obowiązkowo objętych inwentaryzacją przyrodniczą i krajobrazową gmin; (iii) wpisanie projektów przywracających oraz zwią-

szających powierzchnię, wilgotność i różnorodność cennych przyrodniczo siedlisk (w tym projektów renaturalizacji ekosystemów wodnych i mokradłowych) do programów rolno-środowiskowych oraz wpisanie takich projektów na listę przedsięwzięć priorytetowo finansowanych ze środków NFOŚiGW/WFOŚiGW.

5. Konieczność uwzględnienia adaptacji systemu krajobrazowego do nasilających się zjawisk ekstremalnych związanych ze zmianami klimatu przy projektowaniu krajobrazu.

Komisja rekomendowała działania formalno-prawne przez wprowadzenie zapisów w *Ustawie o ochronie przyrody* oraz w *Ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* dotyczących działań adaptacyjnych i ochronnych przed skutkami ocieplania się klimatu i nasilaniu się klimatycznych zjawisk ekstremalnych, polegających m.in. na: (i) spowalnianiu tempa spływów wód powierzchniowych; (ii) przywracaniu meandrowego reżimu rzek; (iii) wyznaczaniu terenów polderowych; (iv) zwiększaniu retencji wodnej ekosystemów torfowiskowych, leśnych i łąkowych; (v) rozwoju sieci zadrzewień i zakrzewień przywodnych, śródłąkowych i śródpolnych; (vi) rozwoju terenów zieleni i zbiorników wodnych w miastach.

6. Mała efektywność parków krajobrazowych w procesie ochrony krajobrazu.

W ocenie Komisji służby parków krajobrazowych mają zbyt małe kompetencje w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu tych obszarów chronionych. Służby parków krajobrazowych w większości jednostek organizacyjnych nie realizują najważniejszego dla nich zadania, jakim jest opracowanie i nadzorowanie realizacji planów ochrony PK a zajmują się głównie promocją turystyczną.

7. Zanikanie znaczenia Obszarów Chronionego Krajobrazu.

W ocenie Komisji, Obszary Chronionego Krajobrazu są obecnie pozbawione organu zarządzającego. Jedynie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego ich status może, ale nie musi, mieć odzwierciedlenie w ustaleniach planu, a gmina na zasadzie dobrowolności może uwzględniać ich istnienie przy wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy WZT (jeśli nie ma planu, a gmina posiada studium uwarunkowań i kierunków rozwoju). Komisja rekomendowała wprowadzić w zapisach *Ustawy o ochronie przyrody* zarząd nad Obszarami Chronionego Krajobrazu czyniony albo przez stosowny

wydział Urzędu Gminy, albo przez zarząd parków krajobrazowych, jeśli taki jest ustalony dla wszystkich tych parków w województwie. Jednocześnie OChK mogłyby zostać zaklasyfikowane jako krajobrazy priorytetowe.

8. Niska świadomość i nieskuteczne działania na rzecz jej podnoszenia w kontekście znaczenia krajobrazu w kreowaniu poziomu jakości życia człowieka.

Komisja dostrzegła również problem niskiej świadomości społecznej w kontekście postrzegania roli krajobrazu w życiu człowieka. Wskazała na potrzebę lepszej edukacji o wartości i funkcjach krajobrazu, którą można uzyskać przez rozszerzenie programów edukacji o elementy gospodarki przestrzennej w kontekście zagadnień dotyczących świadczeń krajobrazowych.

4. Niewykorzystana szansa rozwiązania wielu problemów polityki krajobrazowej w ramach tzw. *Ustawy krajobrazowej*

W opinii wielu badaczy zajmujących się gospodarką przestrzenną tzw. *Ustawa krajobrazowa (Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, Dz.U. 2015 poz. 774)* jest niewykorzystaną szansą zbudowania spójnego systemu ochrony krajobrazu rozumianego jako dziedzictwo przyrodniczo-kulturowe naszego kraju. Regulacja ta nie tworzy zatem ram prawnych dla spójnej definicji przedmiotu ochrony, jakim jest krajobraz, nie rekomenduje kompleksowych działań w zakresie zarządzania krajobrazem oraz w bardzo małym stopniu nawiązuje do aktów międzynarodowych, jak: Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, czy też do rekomendacji UNESCO z 10 listopada 2011w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego. Główny nacisk skierowany jest na porządkowanie przestrzeni pod kątem likwidacji banerów i reklam przydrożnych. *Ustawa* wprowadza kary za nielegalne reklamy; daje ona też samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. nośników reklam.

Patrząc optymistycznie na nową ustawę w kontekście szans na kreowanie polityki krajobrazowej w Polsce, należy traktować ją jako pierwszy krok wykonany we właściwą stronę. Możemy w niej znaleźć poza definicjami pojęć, jak reklama, sztyl reklamowy istotnymi dla porządkowania polskiej przestrzeni, również definicje tak istotnych pojęć dla prowadzenia działań mających na celu ochronę krajobrazu, jak: krajobraz, krajobraz kulturowy, krajobraz priorytetowy. Akt ten nakłada też obowiązek sporządzania przez

samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane obszary krajobrazów priorytetowych. Dla tych obszarów sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury.

Z punktu widzenia przyrodniczego, jak i dziedzictwa kultury materialnej obowiązujący od tego roku akt prawny, jakim jest tzw. *Ustawa krajobrazowa* wnosi jednak za mało treści w formie zapisów mających wpływ na funkcjonowanie systemu środowiska i krajobrazu. Propozycje rozwiązań tworzących środowiskowo-krajobrazowe podstawy ładu przestrzennego wywołały ostry sprzeciw wielu grup społecznych, mniej lub bardziej związanych z biznesem. W konsekwencji, w przyjętym dokumencie zabrakło proponowanych uprzednio nowych instytucji prawnych, jak np. „dominanta krajobrazowa”, która z punktu widzenia prawnego miała utrudnić prowadzenie inwestycji na obecnych zasadach. Przyjęte zaś zostały zapisy dotyczące wspomnianych już krajobrazów priorytetowych. O tym jaki teren uznać można za krajobraz priorytetowy, ma decydować sejmik województwa. Z ustanowieniem takiego obszaru na danym terenie wiąże się wiele konsekwencji skutkujących ograniczonymi możliwościami działań inwestycyjnych. Niemniej jednak i w tym zakresie w ostatecznym kształcie ustawy zabrakło proponowanych rozwiązań nazwanych „urbanistyczne zasady ochrony krajobrazu”. W projekcie ustawy przygotowanej do procedur legislacyjnych proponowano dla terenów priorytetowych rozwiązanie, w którym sejmik mógłby uchwalić urbanistyczne zasady ochrony krajobrazu. Miały być one aktem prawa miejscowego, wiążącym zarówno jednostki spoza administracji publicznej, jak i inne organy administracji, w tym organy gminy zwłaszcza przy uchwalaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Niewątpliwie, mimo tych mankamentów, przyjęta ustawa pomoże w uporządkowaniu polskiej przestrzeni i osiągnięciu wyższych standardów ładu przestrzennego, który obecnie wymaga radykalnych zmian ze względu nie tylko na estetykę, ale również, a może przede wszystkim na warunki jakości życia ludności.

Podsumowanie i wnioski

Mimo wielu problemów dotyczących polityki krajobrazowej w Polsce, jakie zostały zasygnalizowane w tym opracowaniu, należy stwierdzić, że być może nadszedł wreszcie lepszy czas na wdrożenie w życie rozwiązań

prokrajobrazowych, pozwalających m.in. na realną implementację zapisów międzynarodowych aktów normatywnych, a przede wszystkim Europejskiej Konwencji Krajobrazowej [Degórski *et al.* 2014]. Stanowi to niepowtarzalną szansę na uporządkowanie zarówno przepisów prawnych, a w następstwie tego polskiej przestrzeni, również w kontekście krajobrazu.

Pierwszym krokiem jest przyjęcie jednoznacznej definicji krajobrazu we wszystkich obowiązujących aktach prawnych (np. do ustaw: *O ochronie przyrody*, *Prawo ochrony środowiska* i *O planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*). Szansę taką daje jej wyartykułowanie w tzw. ustawie krajobrazowej, w której definicja krajobrazu jest zgodna z brzmieniem tego pojęcia zawartym w Europejskiej Konwencji Krajobrazowej. Należy jednak pamiętać, że nie jest to ani jedyna stosowana definicja krajobrazu, ani też nie wyczerpuje ona pełnej interpretacji współczesnego rozumienia tego pojęcia. Dlatego też, należy rozważyć, czy nie należałoby ją uzupełnić o rozszerzoną interpretację zawartą w bogatej literaturze przedmiotu. Implementowanie tej definicji do innych aktów normatywnych jest szansą na uporządkowanie funkcjonowania krajobrazu m.in. w parkach krajobrazowych czy też otulinach rezerwatów, jak również w obszarach zurbanizowanych, szczególnie obszarach metropolitar-nych.

Wdrażanie w życie zapisów EKK tworzy pozytywne przesłanki do merytorycznej ewaluacji zasobów potencjałowych naszego krajobrazu. Przygotowana już metodyka audytu krajobrazu [Solon *et al.* 2014], która pozwoli na przeprowadzenie go we wszystkich regionach Polski, a następnie na opracowanie waloryzacji zasobów krajobrazu, która może być podstawą działań mających na celu ochronę jego najcenniejszych fragmentów. Szansa jaka została obecnie stworzona zarówno przez władze państwowe, jak i środowisko naukowe nie powinna być zmarnowana. Chcąc rozwijać politykę krajobrazową w Polsce, musimy zacząć od przeprowadzenia inwentaryzacji, gdyż dotychczas nasza wiedza jest fragmentaryczna i nie bazuje na jednorodnych i kompleksowych (przyrodniczo-kulturowych) kryteriach oceny.

Kolejną szansą na porządkowanie przestrzeni, również w kontekście krajobrazu jest niewątpliwie tzw. ustawa krajobrazowa, która stanowi bardzo ważny element polityki krajobrazowej. Mimo wielu uwag krytycznych do jej kształtu i braku wielu istotnych zapisów dla prawidłowego funkcjonowania krajobrazu, można traktować ją jednak jako bardzo istotny krok wykonany w kierunku porządkowania polskiej przestrzeni. Do istotnych z punktu widzenia polityki krajobrazowej zapisów jest nałożenie na samorząd wojewódzki obowiązku sporządzania audytu krajobrazowego, w którym mają być zde-

finiowane obszary krajobrazów priorytetowych. Dla tych obszarów sejmik województwa ma możliwość ustalania norm dotyczących wysokości i kształtu budynków oraz ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Poza tym ustawa ta definiuje wiele pojęć obiektów funkcjonujących w krajobrazie, jak reklama, szyld reklamowy, itd. oraz, o czym już wspomniano określa jednoznacznie, jak należy rozumieć krajobraz, krajobraz kulturowy, czy krajobraz priorytetowy.

Szansą na postrzeganie krajobrazu przez pryzmat istotnego czynnika rozwojowego dla regionów jest uwzględnienie w *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2030* obszarów funkcjonalnych kształtowania potencjału rozwoju, w których uwzględniono zarówno potencjał przyrodniczy, jak i kulturowy [Degórski 2012]. Obszary, które charakteryzują się najwyższym potencjałem zasobu krajobrazowego mogą w wyniku audytu zostać objęte ochroną lub też ich zasób w wyniku określonych świadczeń krajobrazowych może stanowić stymulator trajektorii rozwoju [Degórski, Solon 2014]. Takie podejście do postrzegania krajobrazu jako czynnika rozwojowego może mieć istotny wpływ na zmianę percepcji społecznej i akceptacji działań wdrażających założenia polityki krajobrazowej. Obecnie, największym zagrożeniem dla pomyślnej jej realizacji jest właśnie niska akceptacja przez społeczeństwo działań prokrajobrazowych, wynikająca po części z bardzo słabej edukacji z zakresu ekologii krajobrazu i silnego lobby środowisk biznesowych, które kreują wizerunek medialny polityki ekologicznej czy też krajobrazowej w społeczeństwie. Często opinie artykułowane przez te środowiska niosą w sobie wiele emocji, a nie wiedzy merytorycznej. Przykładem mogą być stwierdzenia, jakie pojawiały się w czasie prac nad tzw. ustawą krajobrazową na stronach Forbsa, gdzie Piecha [2015] stwierdza, że opierając się na definicji dominanty krajobrazowej można dojść do sytuacji, (ze względu na to, że pojęcie to jest niezmiernie szerokie), że w określonym terenie dominantą krajobrazową może stanowić nie tylko turbina wiatrowa czy mieszkalny budynek wielokondygnacyjny, ale również może być to dom jednorodzinny lub też zbiornik (silos) na produkty rolne. Niestety w kwestiach przyrodniczo-krajobrazowych można spotkać i takie opinie, jak „skończmy z tymi zielonymi bzdurami“ wypowiediane przez prominentnych polityków [Albrycht 2013].

Konkludując należy stwierdzić, że mimo kilkuletnich zaniedbań we wdrażaniu zapisów Europejskiej Konwencji Krajobrazowej w Polsce, obecnie sytuacja uległa znacznej poprawie, co dobrze rokuje na realizację zadań operacyjnych w polityce krajobrazowej i przestrzennej. Opracowanie założeń metodycznych dla przeprowadzenia audytu krajobrazowego daje szansę zwa-

loryzowania naszej przestrzeni pod kątem potencjału zasobów krajobrazu, a w konsekwencji racjonalne nim gospodarowanie. Pozwoli to także na lepsze zdefiniowanie obszarów funkcjonalnych wsparcia potencjału rozwoju regionów osiąganego na podstawie zasobów przyrodniczo-krajobrazowych. Natomiast w zakresie edukacji i zmiany percepcji społecznej w postrzeganiu roli krajobrazu, jaką odgrywa w kształtowaniu się jakości życia człowieka oraz zachowania tożsamości kulturowej regionów wymaga od nas wszystkich, osób zajmujących się badaniami krajobrazu, dużego zaangażowania dydaktycznego i badawczego. Tylko wiedza bazująca na rzetelnych badaniach naukowych, może być podstawą dyskusji społecznych i argumentacji w zasadności prowadzenia określonej polityki krajobrazowej pozwalającej na niwelowanie wielu istniejących dziś problemów.

Literatura

- Ahern J., 2006, *Theories, Methods and Strategies for Sustainable Landscape Planning. From Landscape Research to Landscape Planning. Aspects of Integration, Education and Application*. Springer, Dordrecht, NL, s. 119-131.
- Albrycht I., 2013, *Skończmy z tymi zielonymi bzdurami*. Forbes, [http://www.forbes.pl/david-cameron-skonczmy-z-tymi-zielonymi-bzdurami,artykuly,167751,1,1.html].
- Andrzejewski R., 2002, *Potrzeba refleksji naukowej nad planami ochrony parków narodowych*, [w:] *Zadania gospodarcze lasów a funkcje ochrony przyrody*. VII Sympozjum Ochrony Ekosystemów Leśnych, Rogów 25-27 marca 2002, Wyd. SGGW, Warszawa.
- Antrop M., 1998, *Landscape Change: Plan or Chaos*. Landscape and Urban Planning, 41, s. 155-161.
- Birnbaum C., Hughes M., 2001, *Design with Culture. Clamming American's Heritage*. University of Virginia Press, Charlottesville.
- Brandt J., 2000, *Interdisciplinary Landscape Research and the Management of Multifunctional Landscape*, [w:] *Multifunctional Landscapes, Interdisciplinary Approaches to Landscape Research and Management*, J. Brandt, B. Tress, G. Tress (red.). Centre for Landscape Research, Roskilde, s. 21.
- Chmielewski T., 2012, *Systemy krajobrazowe, struktura – funkcjonowanie – planowanie*. PWN, Warszawa.
- Corner J., 2006, *Terra Fluxus*, [w:] *The Landscape Urbanism Reader*, C. Waldheim (red.). Princeton Architectural Press, Canada.

- Degórski M., 2003a, *Some Aspects of Multifunctional Landscape Character in the Interdisciplinary Environmental Study*, [w:] *Sustainable Development of Multifunctional Landscapes*, K. Helming, H. Wiggering (red.). Springer–Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, s. 53–65.
- Degórski M., 2003b, *Pedodiversity as a Part of Geodiversity in Creation of Landscape Structure*, [w:] *Multifunctional Landscapes. T. II, Monitoring, Diversity and Management*, WIT PRESS, Southampton, Boston, s. 105-121.
- Degórski M., 2005, *Krajobraz jako obiektywna wizualizacja zjawisk i procesów zachodzących w megasystemie środowiska geograficznego*. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, 4, s. 13-25.
- Degórski M., 2008a, *Przyrodnicze aspekty zagospodarowania przestrzennego kraju – przesłanki i rekomendacje dla KPZK*, [w:] *Ekspertyzy do koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2008-2033*, K. Saganowski, M. Zagrzejewska-Fiedorowicz, P. Żuber. T. IV, MRR, Warszawa, s. 39-63.
- Degórski M., 2008b, *Uzupełnienia do koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju w zakresie zagadnień dotyczących środowiska przyrodniczego*. Ekspertyza dla MRR, Warszawa.
- Degórski M., 2009, *Krajobraz jako odbicie przyrodniczych i antropogenicznych procesów zachodzących w megasystemie środowiska geograficznego*, [w:] *Ekologia Krajobrazu – problemy badawcze i użyteczne*, J. Balon (red.). Problemy Ekologii Krajobrazu, 23, Kraków, s. 53-60.
- Degórski M., 2012, *Problemy planowania i ochrony krajobrazu w Polsce*, [w:] *Zarządzanie systemami krajobrazowymi*, T. Chmielewski, B. Sowińska (red.). Problemy Ekologii Krajobrazu, 33, s. 17-30.
- Degórski M., 2014, *Relationships between Human-environment-space of Place – the Evolution of Research Paradigms in Geography and the Challenge of Modernity*. Geographia Polonica, 87, 3, s. 409-421.
- Degórski M., 2015a, *Challenges to Landscape Planning and Protection in Poland*, [w:] *Landscape Analysis and Planning, Geographical Perspectives*, M. Luc, U. Somorowska, J. Szmańda (red.). Springer, Heidelberg, New York, Dordrecht, London, s. 187-200.
- Degórski M., 2015b, *Polityka krajobrazowa Polski: wyzwania i szanse*. Problemy Ekologii Krajobrazu, 40, s. 13-26.
- Degórski M., Milewski P., 2012, *Obszary funkcjonalne kształtowania potencjału rozwojowego*. Opracowanie dla MRR, Warszawa.
- Degórski M., Solon J., 2014, *Ecosystem Services as a Factor Strengthening Regional Development Trajectory*. *Ekonomia i Środowisko*, 51, 4, s. 48-57.

- Degórski M., Ostaszewska K., Richling A., Solon J., 2014, *Współczesne kierunki badań krajobrazowych w kontekście wdrażania Europejskiej Konwencji Krajobrazowej*. Przegląd Geograficzny, 86, 3, s. 295-316.
- Domański R., 2006, *Gospodarka przestrzenna, podstawy teoretyczne*. PWN, Warszawa.
- Domański R., 2008, *Przyczynek do modelowania rozwoju zrównoważonego w długim okresie*, [w:] *O nowy kształt badań regionalnych w geografii i gospodarce przestrzennej*, T. Stryjakiewicz, T. Czyż (red.). Biuletyn KPZK PAN, z. 237, p. 203-224.
- Drdoš J., 1999, *Geoekologia a environmentalistika*. I Čast, Prešovska Univerzita, Prešov.
- Farina A., 2000, *Landscape Ecology in Action*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht-Boston-London.
- Farina A., 2006, *Principles and Methods in Landscape Ecology: Towards a Science of the Landscape*. Springer, Heidelberg, New York, Dordrecht, London.
- Jongman R., 2003, *The Difficult Relationship between Biodiversity and Landscape Diversity*, [w:] *Multifunctional Landscapes*, t. II, Monitoring, Diversity and Management, WIT PRESS, Southampton, Boston, s. 87-104.
- Korcelli P., Degórski M., Drzazga D., Komornicki T., Markowski T., Szlachta J., Węclawowicz G., Zalewski J., Zaucha J., 2010, *Ekspertcki Projekt Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do roku 2033*. Studia KPZK PAN, t. LCXXXVIII, Warszawa.
- Myczkowski Z., 2009, *Możliwości wdrożenia Europejskiej Konwencji Krajobrazowej i problem zachowania dziedzictwa kulturowego poprzez kształtowanie krajowej polityki przestrzennej – rekomendacje do KZPK*. Ekspertyza wykonana dla MRR, Kraków.
- Myga-Piątek U., 2001, *Spór o pojęcie krajobrazu w geografii i dziedzinach pokrewnych*. Przegląd Geograficzny, 73, 1-2, s. 163-176.
- Myga-Piątek U., 2012, *Krajobraz kulturowy. Aspekty ewolucyjne i typologiczne*. Wyd. Uniwersytet Śląski, Katowice.
- Myga-Piątek U., Nita J., 2015, *Polityka krajobrazowa Polski – u progu wdrożeń*. Przegląd Geograficzny, 87, 1, s. 5-25.
- Naveh Z., 2000, *Introduction to the Theoretical Foundations of Multifunctional Landscape and Their Application in Transdisciplinary Landscape Ecology*, [w:] *Multifunctional Landscapes, Interdisciplinary Approaches to Landscape Research and Management*, J. Brandt, B. Tress, G. Tress (red.). Centre for Landscape Research, Roskilde, s. 27-43.

- Naveh Z., Lieberman A., 1984, *Landscape Ecology: Theory and Application*. Springer-Verlag, New York, NY, USA.
- Novák Z., 1997, *Planowanie regionalne i udział w nim architekta*. Wyd. III jubileuszowe, Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki, Kraków.
- Ostaszewska K., 2002, *Geografia krajobrazu*. PWN, Warszawa.
- Ostaszewska K., 2005, *Krajobraz – środowisko geograficzne – środowisko przyrodnicze*, [w:] *Geografia jako nauka o przestrzeni, środowisku i krajobrazie*, W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.). *Podstawowe Idee i Koncepcje w Geografii*, 1, s. 162-171.
- Piecha J., 2015, *Ochrona krajobrazu może drogo kosztować*. Fundacja Instytutu Wspierania Rozwoju Inwestycji, Warszawa, [<http://www.forbes.pl/ochrona-krajobrazu-moze-drogo-kosztowac,artykuly,170189,1,1.html>].
- Pietrzak M., 2005, *Ewolucja poglądów geograficznych na krajobraz*, [w:] *Geografia jako nauka o przestrzeni, środowisku i krajobrazie*, W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.). *Podstawowe Idee i Koncepcje w Geografii*, 1, s. 151-161.
- Richling A., Solon J., 2011, *Ekologia krajobrazu*. PWN, Warszawa.
- Rubenstein J., Hughes M., 2002, *The Cultural Landscape. An Introduction to Human Geography*. 7th Edition, Prentice Hall Press, Cranbury.
- Schmollgruber C., 1994, *Landscape Transformation*. ARGE Umweleterziehung, Wiedeń.
- Smoleński J., 1912, *Krajobraz Polski*. Wyd. J. Mortkowicza, Warszawa.
- Solon J., Chmielewski T., Myga-Piątek U., Plit J. Kistowski M., Milewski P., Myczkowski Z., Richling A., Balon J., Matuszkiewicz J., Degórski M., 2014, *Identyfikacja i ocena krajobrazów – metodyka oraz główne założenia*. Opracowanie dla GDOŚ, Warszawa.
- Solon J., Chmielewski T., Myga-Piątek U., Plit J. Kistowski M., Milewski P., Myczkowski Z., Richling A., Degórski M., Matuszkiewicz J., 2015, *Identyfikacja i ocena krajobrazów – metodyka oraz główne założenia*. Opracowanie dla GDOŚ, Warszawa.
- Wilson E., 2002, *Konsilienceja. Jedność wiedzy*. Wyd. Zysk i S-ka, Warszawa.
- Wolski P. 2016, *Krajobraz w procesie projektowania – podstawy metodyczne*, [w:] *Sztuka Ogrodu, Sztuka Krajobrazu*, J. Rylke (red.). Katedra Sztuki Krajobrazu, Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu SGGW, Warszawa.